

Стилістичні фігури з пропріативним компонентом в англійській клінічній термінології

Л. В. Стегницька

Вищий державний навчальний заклад України “Буковинський державний медичний університет”

Corresponding author. E-mail: liubovstegnitska@i.ua

Paper received 08.08.18; Accepted for publication 15.08.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-182VI53-12>

Анотація. Медицина як наука послуговується термінологічними одиницями, які поповнювали термінополе медицини протягом століть. Основними вимогами до терміна є належність до певної наукової галузі, контекстуальна незалежність, стійкість, чітка денотація та стилістична нейтральність. Та незважаючи на всі ці вимоги, мові медицині притаманна і вторинна номінація, яка базується на образно-тропичній системі. В статті розглянуто та проаналізовано роль таких стилістичних фігур мови як метафора, метонімія, порівняння, каламбур, повтори, евфемізми та еліптичні конструкції, що містять пропріативний компонент та є частиною термінополя клінічної медицини.

Ключові слова: медико-клінічна термінологія, пропріативний компонент, стилістичні фігури.

Вступ. Медична термінологія є не тільки однією з найдавніших, але й належить до найбільш інтенсивно прогресуючих частин словникового складу мови, що зумовлено стрімким розвитком медицини та міжнародною науковою інтеграцією у цій сфері знань. Вагомий внесок щодо упорядкування та стандартизації термінології здійснив Д.С. Лотте, який сформулював основні вимоги до терміна, серед яких стислість, однозначність, вмотивованість, простота, системність та надання переваги національному відповіднику [7]. У свою чергу І.Р. Гальперін зазначав, що терміни – це позбавлені емоційного значення моносемантичні слова, що позначають нові поняття, які з'явилися з розвитком науки. Вони можуть в окремих випадках набувати в тексті певне емоційне забарвлення та за своєю природою створюють більший опір процесу обростання додатковими значеннями [2, с. 58]. Медичному терміну сучасної іноземної мови властива низка функцій, серед яких провідну роль відіграє номінативна, яка співвідноситься з когнітивною (представляє дійсність у вигляді семіологізованого ланцюжка звуків), епістемічною (відображає дійсність та зберігає знання), евристичною (відкриття нового знання) та комунікативною функціями (передача спеціальної інформації). Поєднання лінгвістичних та когнітивних чинників відображається у послідовному включенні до складу термінології значної кількості концептуальних стилістичних засобів, зокрема, метафори, метонімії, порівняння тощо. Ономазіологічний аспект номінації висвітлено в працях зарубіжних та вітчизняних науковців, таких як М. Докуліл, І.С. Торропцев, О.С. Кубрякова, О.А. Земська, Г.А. Уфимцева, В.М. Никитевич, О.О. Селіванова, Є.А. Карпіловська, А.М. Архангельська, А.М. Нелюба, А. Вежбицька, К. Лотоцька, Н. Ємець та ін. Та досі питання функціонування у медичній термінології стилістичних фігур, які містять пропріативний компонент, не розглядалось. Мета нашого дослідження полягає у тому, щоб прослідкувати та проаналізувати роль стилістичних фігур з пропріативним компонентом у медичній термінології з використанням методів стилістичного та семантичного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Вторинна номінація в медицині. На початковому етапі формування медичної термінології досить поширеною була вторинна номінація, яка використовувала вже наявні лексичні оди-

ниці для позначення нового явища через їхню подібність. Етимологія давніх слів мови медицини має культурно-історичну конотацію та інтерпретацію, оскільки внаслідок когнітивного пізнання відбулось переосмислення загальноживаної лексики, що отримало яскраве відображення у стилістичних фігурах мови. Так, завдяки концептуальному проектуванню певних аналогій чи порівнянь у площину нової реальності в англійській медичній термінології з'явилися термінологічні одиниці різноманітного походження, як, наприклад, *cochlea* (один з трьох відділів внутрішнього вуха, який схожий на равлика) → з грецького *kokhlias* (равлик), *frenulum* (невелика складка шкіри або слизової оболонки, що нагадує вуздечку) → з лат. *frenum* (узда), *cleft lip* (заяча губа) → з нім. *Kluft* (розколина, тріщина), *café-au-lait spots* (плями кольору кави з молоком, що є ознакою нейрофіброматозу) → з франц. *café-au-lait* (кава з молоком), *cauliflower ear* (деформація вуха, яке внаслідок травми за своєю формою стає схоже на цвітну капусту) → з англ. *cauliflower* (цвітна капуста) тощо. Всі вони є досить вмотивованими, легкими для розуміння та запам'ятовування.

Часто, для номінації певних медичних явищ фігуративно використовувались і власні назви, завдяки чому з'явилися такі епоніми, як *Adam apple* → адамове яблуко (кадик, тобто яблуко, яке за біблійними переказами застрягло в горлі у Адама), *Achilles tendon* → ахіллове (п'яткове) сухожилля (за легендою мати тримала Ахілла за п'яту, коли купала у річці Стікс), *Turkish saddle* → турецьке сідло (поглиблення в клиноподібній кістці, яке має своєрідну спинку; за своєю формою нагадує сідло, яке використовували турки, що міцно тримало вершника та забезпечувало рівновагу), *Aztec ear* → вухо ацтека (вухо без часточки; така форма вуха була характерна для ацтеків, які витягували вухо за допомогою масивних прикрас) та інші. Також власні назви вживалися, щоб увіковічити ім'я науковця, причетного до відкриття у медицині, оскільки, як наголошує Ю. Гардфілд „епоніми нагадують нам, що наука та наукові досягнення є результатом роботи відданих своїй справі людей” (Eponyms remind us that science and scholarship are the work of dedicated people) [10, с. 393]. Такі терміни, як *Rett syndrome*, *Verneuil sign*, *Vogt triad* та інші мають інтернаціональний характер та є зручними для спілкування в часи глобалізації суспільства.

Медико-клінічна термінологія послуговується термінами, які позначають хвороби, синдроми, ознаки, методи лікування, тобто все те, що допоможе діагностувати хворобу тавилікувати пацієнта. Клінічним термінам притаманні точність та чіткість, а певна образність чи двозначність може призвести до проблем міжмовного спілкування, наприклад, через відсутність точного відповідника при перекладі, та навіть *exitus letalis*. Та все ж клінічним термінам з пропріативним компонентом притаманна вторинна номінація, що знайшла своє відображення у таких стилістичних засобах, як метафора, метонімія, порівняння, каламбур, еліптичні конструкції та повтори.

Метафора (від грец. *metaphora* „переносити, переміщати”) – це лінгвістичний засіб, який використовується для зіставлення не пов’язаних між собою предметів, щоб прояснити контекстуальний смисл складної та нової ситуації, опираючись на минулий досвід та наявні знання [11, с. 843]. Крім того, метафора розглядається як культурний феномен, який визначає спосіб осмислення дійсності, стиль мислення та виводить асоціації, необхідні для розуміння нового терміна [8, с. 130]. З огляду на когнітивний аспект у вивченні медичної термінології, нові реалії в галузі медицини з’являються внаслідок переосмислення вже відомих лексичних одиниць шляхом перенесення певних схожих ознак з одного предмету на інший, які є різними за своїм походженням. Для медицини характерними є прості метафори, утворені за допомогою фрази, які допомагають розкрити сутність поняття та, як вважає І.Р. Гальперін, ідентифікувати його. Такі метафоричні терміни, як *the Shevron osteotomy* (оперативне втручання при деформації великого пальця стопи, що названо через V-подібний розпил першої плеснової кістки, який своєю формою нагадує військовий шеврон) чи *the Mickey Mouse Sign* (схоже на Мікі Мауса зображення на рентгенівському знімку, яке допомагає діагностувати певні відхилення) легкі та зручні для інтерпретації завдяки раніше отриманим знанням та досвіду. Для клінічної термінології характерні і так звані стерті метафори, які через втрату новизни висловлювання перетворились в ідіоматичну фразу чи фразеологічний вислів, який зафіксовано у словнику [3, с. 27]. Прикладом такої концептуальної метафори, що лежить в основі фразеологічної одиниці, є *Medusa head* (ознака цирозу, що характеризується розширенням підшкірних вен на шкірі живота з безлічно відгалужень, що нагадують Медузу, з голови якої замість волосся росли змії).

Виникнення нового знання завжди супроводжується порівнянням, чи проведенням аналогій, чи протиставленням з іншими галузями знання, і це виявляється не лише в порівняннях між об’єктами, а й у порівняннях на концептуальному рівні [9, с. 225]. Тому, ми поділяємо думку, що метафора є найбільш продуктивним засобом пристосування мови до всіх видозмінних відображень світу та світосприйняття [7, с. 141].

Порівняння – це зіставлення двох об’єктів, причому об’єкт, з яким ми порівнюємо та про який йдеться, є добре відомим [3, с. 28]. На відміну від метафори, порівняння в англійській мові більш чітко та лаконічно може зіставити два об’єкти, використовуючи такі характерні для цієї фігури сполучники, як *as, like, such as, as if, seem*. І.Р. Гальперін вважає, що такі порівняння, як

comparison (порівняння об’єктів, що належать до одного класу речей, з метою встановлення ступеня однаковості чи відмінності) та *simile* (порівняння об’єктів, що належать до абсолютно різних класів речей), не слід плутати, оскільки вони виконують різні функції, пряму та фігуративну відповідно [2, с.167].

В англійській клінічній термінології терміни-порівняння, що містять пропріативний компонент (звичай, ім’я науковця), утворені за допомогою сполучника *like* та пишуться через дефіс. У таких термінах, як *Hodgkin-like lymphoma* та *Purtscher-like retinopathy* сполучник використано, щоб порівняти два захворювання, вказуючи на те, що є певні відмінності. Наприклад, *Hodgkin lymphoma* діагностують у людей, і цьому захворюванню часто протиставляється така форма, як *non-Hodgkin lymphoma*, а *Hodgkin-like lymphoma* діагностують у тварин. У наступному прикладі сполучник *like* також використано не з фігуративною метою, а щоб вказати на різницю між термінами *Purtscher retinopathy* (ретинопатія внаслідок травми), і *Purtscher-like retinopathy* (ретинопатія через нетравматичні стани, такі, як гострий панкреатит, емболія амніотичної рідини та колагеново-судинні розлади). Терміни, що містять сполучник *like* (схожий, нагадує) не вживаються в медичній термінології української мови, та часто перекладаються описово цілим реченням, як, наприклад, *ретинопатія, яка нагадує ретинопатію Пурчера*, а відповідника до терміна *Hodgkin-like lymphoma* ми не знайшли.

Отже, в англійській клінічній термінології терміни з пропріативним компонентом виступають у ролі порівняння, тобто *comparison* з використанням сполучника *like*, та не виконують ролі стилістичного засобу, оскільки не несуть емоційно-експресивного навантаження.

Метонімія як засіб вираження використовується для створення образу, що, як правило, відноситься до конкретних об’єктів, які узагальнюються. В медичній термінології такий засіб вираження досить часто трапляється у вигляді непоширених речень, як-от: *лікувати гастрит* (лікують пацієнта, а не хворобу), *оперувати пухлину* (оперують пацієнта), *приймати аспірин* (тобто таблетки), *зшивати рану* (зшивають тканину) та інші. Припускаємо, що для клінічних термінів з пропріативним компонентом характерним є виокремлення чи перенесення однієї важливої ознаки на захворювання в цілому, яка допоможе зрозуміти сутність терміна, як, наприклад, *Amish brittle hair syndrome* (спадкове захворювання, що характеризується ламким волоссям та нігтями, а також фізичними та розумовими вадами). В англійській клінічній термінології метонімічна транспозиція з використанням епонімів є досить рідкісним явищем, оскільки такий стилістичний засіб передбачає набуття словом чи фразою нового значення контекстуально, що не є характерним для медичних термінів, які потребують точного, а не фігуративного значення.

Каламбур. Досі в лінгвістиці нема єдиної думки щодо сутності такого лінгвістичного прийому, як каламбур. Така гра мовних форм спрямована на досягнення комічного ефекту та ґрунтується на різних співзвуччях, полісемії, повних чи часткових омонімах та паронімах, видозміні стійких лексичних зворотів чи їх сполучуваності [4, с. 139]. Використання власної назви в каламбурах також забезпечує комічний та досить неочікуваний ефект. Наприклад, може помилково скластись дум-

ка, що такі епоніми, як *Southern blot*, *Northern blot*, *Western blot* та *Eastern blot* названі через частини світу, де було здійснено відкриття. Та насправді їхня етимологія є наступною: у 1975 році британський біолог Едвін Саузерн (Edwin Southern) опублікував метод виявлення певних фрагментів ДНК, який було названо на його честь як *the Southern blot analysis*. Всі інші схожі методики аналізу ДНК були створені як каламбур з використанням назв сторін світу, оскільки *Southern* в перекладі означає *південний*. Ще одним прикладом каламбуру є термін *Coude catheter*, який, як інколи помилково вважають, було названо на честь французького лікаря Emile Coudé (1800-1870). Проте цей винахід належить французькому урологу Louis Mercier (1811-1882), який використав французьке слово *coudé* (лікоть чи згинати), щоб описати форму інструменту. Отже, така стилістична фігура, як каламбур присутня в медико-клінічній термінології, що надає мові медицини певного колориту.

Повтори. Вважається, що повтор – це засіб логічного акцентування, який вживається, щоб привернути увагу до ключового слова чи фрази шляхом повторення звуків, слів чи виразів. Повтори, як вважає В.В. Гуревич, передають ступінь наростання емоційності [3, с. 37]. У медичній термінології такі назви захворювань, як *beriberi disease* та *oid-oid disease*, безумовно, привернуть увагу як лікаря, так і пацієнта, проте не вказують на емоційний стан обох. Щодо клінічних термінів з пропріативним компонентом, як-от: *Heiley-Heily disease* та *Vogt-Vogt syndrome*, повторення виконують саме роль акцентування на певній інформації. В першому випадку прізвище *Heiley* вказує на двох братів *William Howard Hailey* (1898-1967) та *Hugh Edward Hailey* (1909-1963). У другому терміні – це однофамільці *Cecile Vogt* (1875 – 1962), німецька лікарка французького походження, та *Oskar Vogt* (1870 – 1959), німецький нейролог. Вживання повторів має навести на думку, що це не одна, а дві різні людини з однаковими іменами, які зробили внесок у відкриття. Ми вважаємо, що в клінічній термінології повторення не є стилістичною фігурою, оскільки не виконують експресивно-емоційну роль, а тільки акцентують увагу на певній інформації.

Евфемізм. Такий вид перифрази, як евфемізм (з грецької „правильна мова; правильно розмовляти”) – це слово чи фраза, які використовують замість грубого чи неприємного висловлювання. На думку лінгвістів, евфемізм потребує присутності слухача, оскільки використовується мовцем, щоб врятувати слухача від шоку або збентеження чи засмучення. Щодо використання евфемізмів у медичній термінології, думка досить контроверсійна. З одного боку, їх використання захистить хвору людину від отримання поганих новин, особливо пов'язаних із невиліковними захворюваннями, раком та смертю. Тобто вже сама погана новина посилить їхні страждання та думки про приреченість, а лікування не

матиме належного ефекту. З іншого боку, незрозумілі та приховані слова можуть погіршити здатність пацієнта чітко мислити про свою хворобу, а, отже, і належним чином дотримуватись схеми лікування. У своїй дисертаційній роботі В.Б. Великорода виокремлює такі основні функції евфемічних субститутів, як вуалітивна, кооперуюча, превентивна, риторична, елевативна, конспіративна та дистортивна, оскільки вважає, що функція евфемізму полягає у тому, щоб завуалювати неприйнятні об'єкти дійсності, викликаючи у свідомості реципієнта позитивні, порівняно з прямою номінацією, асоціації [1]. Щодо медичних термінів з пропріативним компонентом, то всі вони є свого роду евфемізмами для пацієнтів, особливо ті, які позначають хвороби, синдроми, розлади тощо. Наприклад, *Brown-Symmers disease* (гострий серозний енцефаліт, що виникає у дітей та може призвести до смерті) чи *Gardener syndrome* (спадковий аденоматозний поліпоз товстої кишки з можливим злоякісним переродженням) не несуть жодної інформативності для пацієнта та відомі тільки спеціалістам даної галузі. Тобто можна припустити, що в клінічній термінології епоніми, як евфемічні субститути, виконують вуалітивну (використовуються для приховання небажаної інформації), конспіративну (зрозумілі тільки медикам) та етико-деонтологічну роль (принципи поведінки медичних працівників з метою забезпечення максимальної користі для хворого) та є досить зручними при обговоренні делікатних питань в присутності пацієнтів, не викликаючи у них тривожності та занепокоєння.

Еліптичні конструкції. Більшість дослідників вважають, що еліптичне речення – це структурно неповне речення, в якому структурно необхідний елемент можна легко відновити із власного змісту та форми. Відсутність певного слова є результатом мовної економії, завдяки якій актуалізується потрібна частина речення чи фрази. Такі приклади, як *Positive Ludloff (positive Ludloff reflex)* та *Positive Babinsky (Positive Babinsky reflex)* є семантично повними термінологічними одиницями, незважаючи на їхню неповну структурну форму.

Висновок. Вторинна номінація є досить поширеним явищем в англійській медичній термінології, оскільки є зручним способом номінації при виникненні нових явищ в медицині. Використовуючи вже наявний досвід, стилістичні засоби в мові медицини допомагають розкрити та зрозуміти сутність терміна шляхом концептуального проектування певних ознак. Ми вважаємо, що в англійській клінічній термінології такі стилістичні фігури з пропріативним компонентом, як метафора, метонімія, каламбур, повтори, евфемізми та еліптичні конструкції, виконують свою фігуративно-експресивну функцію та є вмотивованими. Виключення становить порівняння, яке виконує роль *comparison*, а не *simile*, а також повтори, які тільки акцентують на певній інформації та не передають ступінь емоційності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великорода В.Б. Семантичні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів в англійській мові: автореф. дис. ... канд. філ. наук: спец. 10.02.04 / Віра Богданівна Великорода. – Львів, 2008. – 19 с.
2. Гальперин І.Р. Стилистика английского языка. Учебник. – 3-е изд. – М.: Высш. школа, 1981. – 334 с.
3. Гуревич В.В. English Stylistics. Стилистика английского языка: учеб. пособие / В.В. Гуревич. – 2-е изд., испр. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 72 с.
4. Кияк Т. Р., Огуй О. Д., Науменко А. М. Теорія і практика перекладу [нім. мова]. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с.

5. Лотоцька К. Стилiстика англiйської мови: Навч. посiбник. – Львiв: Видавничий центр ЛНУ iменi Iвана Франка, 2008. – 254 с.
6. Лотте Д.С. Основи построения научно-технической терминологии. – М.: Академии наук СССР, 1961. – 159 с.
7. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурный аспекты. – М.: Школа «Язык русской культуры», 1996. – 288с.
8. Тищенко О. В. Терминологiя артефактiв i традицiйних ремесел у зiставно-типологiчному вимiрi (на матерiалi ткацької номенклатури в польськiй та англiйськiй мовах) / О.В. Тищенко // Human.Computer. Communication. – Lviv , 2017. – С. 125 – 131.
9. Цiсар Н. Ономасiологiчнi аспекти вивчення метафори (на матерiалi медичної термiнологiї) / Наталiя Цiсар // Вiсник Нац. ун-ту «Львiвська полiтехнiка». Серiя «Проблеми української термiнологiї». – 2008. – № 620. – С. 224–227.
10. Gardfield E. What's in a Name? The Eponymic Route to Immortality / Eugene Gardfield // Essays of an Information Scientist. – 1983. – No. 47. – P. 384 – 395.
11. Periyakoil V.S. Using metaphors in medicine. / V.S Periyakoil // Journal of palliative medicine. – 2008. – Volume 11. – Number 6. – P. 842 – 844.

REFERENCES

1. Velykoroda VB. Semantic and functional-pragmatic characteristics of euphemisms in the English language: author's abstract of dissertation to earn the Candidate of Philological Sciences degree: on specialty 10.02.04 / Vera Bogdanovna Velykoroda. – Lviv, 2008. – 19 p.
2. Galperin IR. Stylistics of the English language. Textbook - 3rd ed. – М.: Vyssh. shkola, 1981. – 334 p.
3. Gurevich VV. English Stylistics. Stylistics of the English language: textbook / VV Gurevich - 2nd ed., Corrected. – М.: Flint: Science, 2007. – 72 p.
4. Kyiak TR., Ogui OD., Naumenko AM. Theory and the practice of translation [German language]. The textbook for university students. – Vinnytsa: Nova knyha, 2006. – 592 p.
5. Lototska K. English stylistics: Textbook. – Lviv: Publishing Center of Ivan Franko National University of LNU, 2008.– 254p.
6. Lotte DS. Fundamentals of scientific and technical terminology construction. – Moscow: Academy of Sciences of the USSR, 1961. – 159 p.
7. Teliya VN. Russian phraseology. Semantic, pragmatic, and linguistic-cultural aspects. – Moscow: School "The Language of Russian Culture", 1996. – 288 p.
8. Tishchenko OV. Terminology of artifacts and traditional crafts in a comparative-typological dimension (based on the material of the weaving nomenclature in the Polish and English languages) / O.V. Tishchenko // Human. Computer. Communication – Lviv, 2017. – P. 125 – 131.
9. Tsisar N. Onomasiological aspects of the study of metaphor (based on the medical terminology material) / Natalia Tsisar // Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine. Lviv Polytechnic University. Series "Problems of Ukrainian terminology". – 2008. – No. 620. – P. 224 – 227.

Stylistic figures with a proper component in the English clinical terminology

L. V. Stegnitska

Abstract. Medicine as a science uses terminological units, which enriched the terminology of medicine for centuries. The fundamental requirements for the term are the following: to belong to a scientific field, stability, precise denotation and stylistic neutrality. But despite all these requirements, the language of medicine is peculiar to the secondary nomination, which is based on the figurative language system. The article considers and analyzes the role of such stylistic figures of speech as a metaphor, metonymy, comparison, pun, repetitions, euphemism, and elliptical constructions that contain the proper component and are part of the terminology of clinical medicine.

Keywords: *medical-clinical terminology, proper component, stylistic figures.*